

Nada Kisić-Kolanović, *Muslimani i hrvatski nacionalizam 1941.–1945.*
Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Školska knjiga, 2009, 450 str.

U savremenom naučnom prostoru sociolozi, politolozi, historičari pokazuju veliko interesovanje za pitanje razvoja nacionalnih identiteta. Razvoj nacionalnog identiteta bosanskohercegovačkih muslimana u historiografijama zemalja južnoslavenskog područja značajna je tematika koja do sada nije sveobuhvatno naučno tretirana. U skladu s tvrdnjama teoretičara da je “nacionalizam kao pokret moderan i da predstavlja temeljni odgovor na krizu identiteta”, a kriza se kod muslimana izrazito manifestovala tokom Drugog svjetskog rata, dr. Nada Kisić-Kolanović prihvatila se izazovnog tematskog poduhvata proučavajući evoluciju muslimanskog identiteta u periodu 1941–1945. godina, te njegovog mjesta u okviru hrvatskog nacionalizma.

Tokom svoje dugogodišnje posvećenosti istraživanju tema vezanih za historiju Nezavisne države Hrvatske, autorica se hrabro dotakla i tog pitanja predočivši rezultate svojih proučavanja u knjizi *Muslimani i hrvatski nacionalizam 1941.–1945.* Knjiga predstavlja još jedan izdanak naučnoistraživačkog projekta Hrvatskog instituta za povijest “*NDH – sustav vladavine*”. Projekat od državnog interesa pod vodstvom ove istaknute naučnice postepeno ispunjava svoj cilj “što cjelovitije obrade povijesne problematike NDH”.

S namjerom da rasvijetli još jedan segment hrvatske prošlosti, dr. Kisić-Kolanović analizira ulogu muslimanske prohrvatski orijentisane intelektualne elite i vjerske inteligencije u razvoju moderne muslimanske nacionalne svijesti, te viđenje muslimana kroz prizmu hrvatske politike i pravaške ideologije. Da bi njezina analiza bila što jasnija i potpunija, nakratko prelazi vremenske okvire teme i upozna je nas sa historijom odnosa muslimanske elite prema pojmovima nacije i nacionalizma i pokušaja hrvatskih ideologa da tu istu okrene prema hrvatskom etnicitetu.

Poslije uvodnog izlaganja o historiji nastanka modernog bošnjačkog identiteta, od 60-ih godina XX stoljeća do 1994. Godine, tj. legitimiranja etnonima “Bošnjaci”, dr. Nada Kisić-Kolanović kroz trinaest narednih poglavlja tretira nezaobilazna pitanja iz uzajamnog odnosa hrvatskog nacionalizma i bosanskohercegovačkih muslimana. Historiju tog odnosa upoznajemo kroz prikaz hrvatskog etnocentrizma, odnosno razmatranja hrvatskih intelektualaca i političara XIX i XX stoljeća (Ante Starčevića, Ive Pilara, Stjepana Radića, Vladka Mačeka, Mladena Lorkovića, Mile Bu-

daka), koji su, koristeći se “etnopoviješću BiH”, nastojali dokazati njenu pripadnost hrvatskoj državi.

S druge strane, odnos muslimana prema hrvatskoj državi autorica prati kroz dvije skupine: zagovornici sekularne i vjerske ideje. Riječ je o modernistima i konzervativcima koji se lome “između nacije i nacionalizma i povratka islamu kao trajnom identiteskom uporištu”. Za razliku od sekularne, vjerska inteligencija smatra da je islamski identitet kod muslimana dominantan nad nacionalnim. U skladu s tim, istaknuti teolog Mehmed Handžić rasuđuje da islam nije zauzeo negativan stav prema naciji i nacionalizmu, ali da za muslimane ne može biti legitiman hrvatski nacionalizam u kojem je katoličanstvo konstitutivno, te je zbog toga muslimanima mnogo prihvatljivija kategorija patriotizma, odnosno odanosti i predanosti BiH. Dakle, umjesto nacionalizma zagovara regionalizam.

Jedno poglavlje knjige posvećeno je promišljanju i djelovanju generacije muslimanskih intelektualaca koji su prihvatili hrvatski nacionalizam. Slijedeći pravašku ideologiju i obavljajući službu u NDH, Džafer-beg Kulenović, Mehmed Alajbegović, Osman Kulenović, Hakija Hadžić, Munir Šahinović Ekremov i Ismet Muftić postaju muslimanska politička elita. Ta elita, kod koje je upitna politička homogenost, identifikovala se s hrvatskim nacionalizmom ne odričući se islamske komponente svog identiteta. Za obimno portretiranje Ademage Mešića kao političkog i kulturnog djelatnika, autorica pronalazi opravdanje “ponajprije u tome što njegova biografija zrcali čitavu pripovijest o tome zašto se hrvatski nacionalizam pojavio među muslimanima i zašto je probudio njihove osjećaje”. Mešićev nacionalizam je “etnojezičnog” tipa. Naciju određuje putem jezika prema kojem se i muslimani nazivaju Hrvati, zemlja im je Hrvatska, a Bosna i Hercegovina su dvije njene pokrajine. To “jezičko koncipiranje nacije” kod njega je dominantno do 1941. godine, kada prednost daje etničkim i političkim elementima u shvatanju nacionalizma. Njegova poimanja nacionalizma ostala su na periferiji muslimanske zajednice koja je svoj identitet snažno vezala uz vjeru. Vjerska elita kao središte intelektualne moći muslimana odbacivala je nacionalizam “kroz objašnjenje da je islam simbol kolektivnog identiteta muslimana”. Osim otpora prema hrvatskom nacionalizmu dr. Kisić-Kolanović razmatra i druge segmente djelovanja vjerske elite u NDH. Iako ulema nije ušla u ustaški pokret, ona isprva prihvata Nezavisnu državu Hrvatsku, ali ubrzo i prva jasno protestira protiv njene politike objavljivanjem rezolucije ispunjene kritičkim duhom, koja načinja brazdu razdora između islamskog vjerskog i ustaškog vodstva.

Dakle, faza kroatizacije muslimanskog identiteta bila je najizraženija i najintenzivnija za vrijeme NDH. Kroz rad prosvjetnih i kulturnih institucija, objavljivanjem pogodnog propagandnog materijala kulturnog, vjerskog i političkog obilježja, nastojalo se usmjeriti muslimane ka hrvatskom nacionalizmu. Nastojanje da se identitet muslimana odredi preko jezika, koji je imao veliku ulogu u hrvatskom nacionalnom

opredjeljenju istih, popraćeno je izdavanjem književnih djela bosanskohercegovačkih muslimana. Njihovo štampanje na hrvatskom jeziku trebalo je dokazati kontinuitet muslimanskog stvaralaštva u hrvatskoj kulturi i pripadnost muslimana hrvatskom etnicitetu. Kulturnu politiku NDH prema muslimanima autorica nam prikazuje kroz deskripciju muslimanskih kulturnih i obrazovnih institucija, inicijativu otvaranja visokoškolskih ustanova u Sarajevu, sadržaja štampe, propagandnih publikacija vjerskog, kulturnog i političkog karaktera.

S ciljem stvaranja homogene države, ustaška ideologija proglasila je islamsku kulturnu baštinu dijelom hrvatskog identiteta, nazvavši je “islamska varijanta hrvatske kulture”. Stoga, dr. Kisić-Kolanović analizira prisutnost islama u kulturnoj praksi NDH. Kroz medije se širila pozitivna slika o islamskoj baštini naglašavanjem njenih afirmativnih karakteristika. Često su objavljivani članci koji su pokušali učiniti islam razumljivijim prosječnom hrvatskom čitatelju, realiziran je projekat izgradnje džamije u Zagrebu, a karakteristično za priznavanje islamskog identiteta bosanskohercegovačkih muslimana jeste podizanje islamskih vjerskih praznika na nivo državnih. Kroz Hrvatsku enciklopediju pisanu u ratnom periodu pratimo odnos tadašnje historiografije prema pitanju islama, islamizacije, Osmanskog carstva i Istoka.

Koncept “islamske varijante hrvatske kulture”, koji je trebao imati bitno mjesto u kulturnom predstavljanju NDH kao mosta između Istoka i Zapada, u konačnici se pokazao nedosljednim. Analizom kulturnih rubrika hrvatske štampe i literarnih tekstova, autorica prati koncept “kulturnoga graničarstva” u okviru kojeg se markira stoljetna uloga Hrvatske u odbrani Evrope od negativnih, destruktivnih, anticivilizacijskih elemenata koji su dolazili sa Istoka. Dok je Hrvatska ranije bila “predziđe” islama, u savremenom dobu ona je trebala biti “predziđe” boljševizma. Tom negativnom aluzijom na istočne kulture negiran je i orijentalni segment hrvatskog kulturnog identiteta.

Djelovanje muslimanskih političkih krugova dr. Kisić-Kolanović predstavlja kroz pokušaj ponovnog aktueliziranja agrarnog pitanja i autonomije BiH, te zakonskog uređenja Islamske vjerske zajednice u NDH. U borbi za prevlast nad IVZ, sekularna struja, odnosno politička elita zalagala se za uspostavu državne kontrole nad IVZ, dok je ulema bila za njen autonoman položaj.

Poslije prvobitnog prihvaćanja NDH, filohrvatska osjećanja muslimana i pozitivno mišljenje o NDH sve brže nestaju. Već 1942. godine ponovo je pokrenuto pitanje autonomije BiH. Izbjegavajući otvorena sredstva političke borbe protiv vlasti NDH, muslimanski intelektualci pokušavaju slanjem memoranduma u Berlin i Rim promijeniti položaj BiH.

Dr. Nada Kisić-Kolanović simbolično opraštanje muslimanske elite od hrvatske države vidi u predaji Memoranduma predsjedniku Vlade Nikoli Madniću 1944. go-

dine, kojim su najoštrije osudili ustaški režim i njegovu politiku, te se odrekli svake odgovornosti za zločine koji su počinjeni u BiH.

Sa skorom propašću NDH i pokušaj inkorporiranja muslimana u hrvatski nacionalni korpus doživo je debakl. Hrvatski nacionalni osjećaj razvijen kod jednog dijela muslimanske intelektualne elite ostao je stran i neprihvatljiv širokom muslimanskom pučanstvu, koje je bilo snažno privrženo islamu. Stoga, autorica zaključuje da su muslimani bili samosvjесna zajednica.

Ovom historijskom analizom razvoja muslimanskog identiteta i odnosa hrvatskog nacionalizma prema muslimanima dr. Nada Kisić-Kolanović dala je dragocjen doprinos jednoj značajnoj tematici. Smjelo, uz dosljednu primjenu naučne metodologije, uhvatila se u koštac sa širokom lepezom problema čija je rješenja tražila u arhivskoj građi, objavljenim izvorima, savremenoj štampi i relevantnoj literaturi. Za što potpunije i lakše praćenje prezentiranih rezultata, čitateljima je od velike koristi popratna metodološka oprema: *Zaključak, Summary, Popis kratica, Izvori i literatura, Manje poznate riječi i izrazi* te *Kazalo osobnih imena*. Zbog svega navedenog, knjiga je jako korisna za bolje shvatanje nacionalnog identiteta Bošnjaka i hrvatsko-muslimanskih odnosa u ratnim godinama 1941-1945 ■

Sanja Gladanac

Jerej mr. Dragan Šućur, *Banjalučka eparhija za vrijeme episkopa dr. Vasilija / Kostića/ 1947-1961*. Banja Luka: 2009, 265 str.

U izdanju Svetosavske omladinske zajednice Srpske pravoslavne crkve Eparhije banjalučke krajem 2009. godine objavljena je monografija o Banjalučkoj eparhiji za vrijeme episkopa dr. Vasilija (Kostića) od 1947. do 1961. godine. Knjiga ima karakter klasične historijske studije, jer je zasnovana na izvornoj arhivskoj građi korištenoj u Arhivu Bosne i Hercegovine u Sarajevu (Republička komisija za vjerska pitanja), Arhivu Republike Srpske u Banjoj Luci (Agrarna reforma i kolonizacija) i Arhivu Eparhije banjalučke (nesređena građa). Osim uvoda knjiga sadrži tri poglavlja i zaključak.
